

ნინო აბაკელია

მეოცე საუკუნის ანთროპოლოგიური
თეორიები მითსა და რელიგიაზე

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი 2013

მეოცე საუკუნის ანთროპოლოგიური თეორიები
მითსა და რელიგიაზე
ნინო აბაკელია

რედაქტორი: ზელა წიფურია

ISBN 978-9941-18-178-8

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
ქაქუცა ჩოლოყაშვილის 3/5, თბილისი, 0162, საქართველო

ILIA STATE UNIVERSITY PRESS
3/5 Cholokashvili Ave, Tbilisi, 0162, Georgia

სარჩევი

წინათქმა	5
ნაწილი პირველი: შესავალი	7
1. ანთროპოლოგიის ძირითად კონცეფციათა ზოგადი დეფინიციები.....	7
ნაწილი მეორე: მითი	31
ბრონისლავ მალინოვსკის მითის სოციოლოგიური თეორია.....	31
ფენტეზისა და მითის მიმართებისთვის.....	44
ალან დანდესის რეტროსპექცია პროპისა და ლევი-სტროსის პოლემიკაზე.....	57
ნაწილი მესამე: რელიგია	76
მირჩა ელიადეს მეთოდოლოგიური შენიშვნები რელიგიური სიმბოლიზმის კვლევაზე.....	76
თალალ ასადი რელიგიის როგორც ანთროპოლოგიური კატეგორიის შესახებ.....	115

წინათქმა

წინამდებარე ნაშრომი შედგება რამდენიმე ესსესგან, რომელიც ეხება იმ ანთროპოლოთა თეორიებს მითსა და რელიგიაზე, რომელნიც გამოირჩევიან შეხედულებების ორიგინალობით და წვლილი შეიტანეს მეოცე საუკუნის თეორიების განვითარებაში; მათ გამორჩეული ადგილი უკავიათ აღნიშნულ სფეროში, ყველაზე მეტად ციტირებულნი და აღიარებულნი არიან, ხოლო მათი არგუმენტები, ზოგჯერ, ცხარე კამათსაც იწვევს. ნაშრომი არც ისტორიაზეა ორიენტირებული და არც ყველა თემის ყოველმხრივ მიმოხილვაზე, რომელსაც რელიგიის ანთროპოლოგებთან შეიძლება შევხვდეთ. ის იფარგლება მეოცე საუკუნის განმეორებადი თემებით, მთავარი საკითხებით, რომელნიც დრო და დრო ანახლებენ კამათსა და დისკუსიას.

წინამდებარე კრებული მკითხველს აცნობს რელიგიის ანთროპოლოგიის მთვარ თეორიულ იდეებს და აშუქებს მათ სპეციალური კვლევებით.

ნაშრომი შედგება დამოუკიდებელი თემებისგან, თითოეულს თანდართული აქვს მითითებანი და ლიტერატურა, ასე რომ, თავების წაკითხვა ნებისმიერი რიგით არის შესაძლებელი.

მიუხედავად იმისა, რომ რელიგია კაცობრიობის კულტურის ინტეგრალური ნაწილია, იგი მხოლოდ ბოლო ორი საუკუნის განმავლობაში გახდა მეცნიერული ანალიზის ობიექტი. წინამდებარე კრებულში მეოცე საუკუნის პოპულარული იდეები შედარებულია 19-ე საუკუნის ინტელექტუალისტთა იდეებთან და, ასევე, გადმოცემულია თანამედროვე იდეები რელიგიის ანთროპოლოგიაზე.

კრებულში იმ მეცნიერთა ნაშრომებია განხილული, რომელთა ნააზრევმა და იდეებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს მეოცე საუკუნის აზრის განვითარებაზე, გასცდნენ რელიგიას და ზეგავლენა იქონიეს ლიტერატურაზე, ფილოსოფიაზე, ისტორიაზე, პოლიტიკაზე, ხელოვნებაზე და თანამედროვე აზროვნების თითქმის ყველა სფეროზე.

განხილული საკითხები მოიცავს ბ.მალინოვსკის, ვ.პროპის, კ.ლევინ-სტროსის, ა.დანდესის, მ.ელიადეს, თალალ ასადის და სხვათა ნაშრომებს. ის მოიაზრება როგორც ანთროპოლოგთათვის, ასევე ამ საკითხებით დაინტერესებული უფრო ფართო აუდიტორიისთვის.რამდენადაც წინამდებარე კრებული მიზანშეწონილია სხვადასხვა საფეხურზე მყოფი სტუდენტისთვის, ამდენად მასში განხილულია ანთროპოლოგიის ცენტრალური, ფუძემდებლური კონცეპტები: ანთროპოლოგიის, ეთნოლოგიის, ეთნოგრაფიის დეფინიციის საკითხები. საკრალური და პროფანული ტრადიციულ კულტურაში, მითისა და რიტუალის მიმართების საკითხები, მითისა და ფენტეზის მიმართების საკითხები; რელიგია როგორც ანთროპოლოგიური კატეგორია. მეთოდოლოგიური მიდგომები რელიგიური სიმბოლიზმის კვლევისას და სხვ.

ნაწილი პირველი: შესავალი

1. ანთროპოლოგიის ძირითად კონცეფციასა და ზოგადი დეფინიციები

ზოგადი განსაზღვრებით, *ანთროპოლოგია*, რომელიც ბერძნული სიტყვებისგან *ანთროპოს* (ადამიანი) და *ლოგოს* (გონება, ცოდნა) შედგება, გულისხმობს მეცნიერებას ადამიანის წარმომავლობასა და ევოლუციაზე. დასავლეთ ევროპის ქვეყნებსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში ანთროპოლოგია ჰუმანიტარულ მეცნიერებადაა მიჩნეული მის ყველა გამოვლინებაში. ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში ანთროპოლოგია ბიოლოგიურ მეცნიერებად იყო წარმოდგენილი, რომელიც ადამიანისა და ადამიანური რასების წარმომავლობას, ფიზიკურ ორგანიზაციასა და ევოლუციას შეისწავლიდა. ამერიკულ ტრადიციაში ანთროპოლოგია მრავალდარგიანი დისციპლინაა თავისი განშტოებებით. ეს დარგებია: კულტურული და სოციალური ანთროპოლოგია (ან სოციო-კულტურული ანთროპოლოგია, ლინგვისტური ანთროპოლოგია, არქეოლოგიური ანთროპოლოგია, ფიზიკური ან იგივე ბიოლოგიური ანთროპოლოგია და გამოყენებითი ანუ პრაქტიკული ანთროპოლოგია (თითოეულ მათგანს თავისი განშტოება აქვს). სხვა სოციალური მეცნიერებებისგან განსხვავებით, ანთროპოლოგიის სფერო უფრო ფართოა. მას აინტერესებს ადამიანები დედამიწის ყველა კუთხეში, მათი თანამედროვე და უძველესი ყოფა, ადამიანთა უშუალო წინაპრებიდან დღევანდელ ადამიანამდე. აინტერესებს ცვლილებები დროში და სხვა. (იხ. ემბერი: 2007, 10-15; ჰარისი და სხვები: 2007, 2-9, ჰაიდერი: 1986, 2-9, კრაპო: 1993, 1-3).

*კულტურული ანთროპოლოგია,
ეთნოგრაფია და ეთნოლოგია:*

კულტურული ანთროპოლოგიის სათაურში იგულისხმება მეცნიერება, რომელიც შედარებით პლანში შეისწავლის კულტურათა ტიპებს და მათ ცვლილებებს თაობიდან თაობაში ინფორმაციის სოციალური (და არა ბიოლოგიური) გადაცემის მეშვეობით. კაცობრიობის ისტორიის მაგალითების მიხედვით, ნებისმიერ ხალხს შეუძლია მისგან განსხვავებული ხალხის კულტურასთან ადაპტირება, რადგან ადამიანის ბიოლოგიურ სტრუქტურაში არაფერია ისეთი, რაც გაართულებდა ამას. ადამიანი თავისი ბიოლოგიური კონსტიტუციით არ არის დაკავშირებული რომელიმე განსაკუთრებულ ქვევასთან... და შესაბამისად, მიიღება დასკვნა: *კულტურა არ არის ბიოლოგიურად გადაცემული კომპლექსი.*

მიუხედავად იმისა, რომ სხვადასხვა ხალხის აღწერილობები ჯერ კიდევ ჰეროდოტესთან გვხვდება, ანთროპოლოგია როგორც მეცნიერება შედარებით ახალ დარგად ითვლება. იგი ჩაისახა მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულსა და მეოცე საუკუნის დასაწყისში ეთნოლოგიის ბაზაზე და ფიქრობენ, რომ ის იყო ერთგვარი რეაქცია ევროპულ კოლონიალიზმზე.

კულტურული ანთროპოლოგიის სახელწოდება მოითხოვს სპეციალურ განმარტებას, რადგან მის პარალელურად ან ხშირად მის საპირისპიროდ იყენებენ ტერმინებს: *ეთნოგრაფიას* და *ეთნოლოგიას*. აღნიშნული სახელწოდებები გაჭიანურებული დისკუსიის საგანი გახდა როგორც დასავლეთში, ასევე, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებშიც. ამ ტერმინების ხმარებასთან დაკავშირებული სპეციალური ლიტერატურა განსაცვიფრებლად არეული და გაუგებარია. ამიტომ აუცილებელია მისი დაზუსტება, განსაზღვრა და შემოფარგვლა.

და მაინც რა აერთიანებს და რა განასხვავებს ერთმანეთისგან ეთნოგრაფიას, ეთნოლოგიასა და ანთროპოლოგიას?

აღნიშნული ტერმინების დასაზუსტებლად, შესაძლოა, ყველაზე მეტად გამოდგეს კლოდ ლევი-სტროსის (მეოცე საუკუნის გამოჩენილი ფრანგი ანთროპოლოგის, სტრუქტურული ანთროპოლოგიის ფუძემდებლის, „თანამედროვე ანთროპოლოგიის ერთ-ერთი მამის“) ნააზრევი, რომელშიც ევროპული და ამერიკული ცოდნის ნაკადები ერთიანდება.

ეთნოგრაფია ერთნაირად ესმოდათ და ესმით ყველგან. ის შეესაბამება კვლევა-ძიებათა პირველ სტადიას: რაც თავის თავში გულისხმობს დაკვირვებასა და აღწერას, სავლელე კვლევას. მკვლევარი ადამიანთა მცირერიცხოვან ჯგუფს სწავლობს საკუთარი რეალური გამოცდილების საფუძველზე. სავლელე სამუშაო ეთნოგრაფიული კვლევის საფუძველია, რომელთანაც დაკავშირებულია მეთოდი. კულტურის ცალკეული გამოვლენა (იქნება ეს საბრძოლო იარაღი, სამუშაო იარაღი, რწმენა-წარმოდგენები თუ ინსტიტუტები) კლასიფიცირდება, აღიწერება და ანალიზდება.

ეთნოგრაფიასთან შედარებისას *ეთნოლოგია* წარმოადგენს *სინთეზისკენ გადადგმულ პირველ ნაბიჯს*. მკვლევარი უფრო ფართო და ზოგად დასკვნებამდე მიდის, რომლის გაკეთება რთულია მხოლოდ უშუალო დაკვირვებით მიღებული მასალით. აღნიშნული სინთეზი შესაძლოა სამი მიმართულებით გაკეთდეს: *გეოგრაფიული*, თუკი საჭიროა მეზობელი ჯგუფების ინფორმაციის ჩართვა; *ისტორიული*, თუკი მიზნად დასახულია ერთი ან რამდენიმე ხალხის წარსულის რეკონსტრუქცია: დაბოლოს, *სისტემური* თუ საჭიროა რომელიმე არჩეული მატერიალური ობიექტის, წეს-ჩვეულების ან ინსტიტუტის მიმართ ყურადღების მიპყრობა.

ამრიგად, *ეთნოლოგია* ეთნოგრაფიაში გულისხმობს თავის პირველ ეტაპს, რომლის გაგრძელებასაც ის წარმოადგენს.

ტერმინები *სოციალური* ან *კულტურული* (ან *სოციოკულტურული*) ანთროპოლოგია დაკავშირებულია სინთეზის მე-

ორე და საბოლოო ეტაპთან, რომელიც დასკვნებს ეთნოგრაფიისა და ეთნოლოგიის დასკვნებზე დაყრდნობით აკეთებს.

ამრიგად, ეთნოლოგიასა და ანთროპოლოგიას შორის იმგვარივე მიმართება არსებობს, როგორც ეთნოგრაფიასა და ეთნოლოგიას შორის. ეთნოგრაფია, ეთნოლოგია და ანთროპოლოგია არ არის სამი დამოუკიდებელი დისციპლინა და არც ერთი და იმავე გამოკვლევის განსხვავებული კონცეფცია. ეს ერთი და იმავე კვლევის მართლაც სამი ეტაპი ან სამი დროითი სტადიაა და ამა თუ იმ ტერმინის არჩევა ასახავს მხოლოდ განსაკუთრებულ ყურადღებას კვლევის ერთი ტიპის მიმართ, რომელიც მთლიანად ვერასდროს ჩამოსცილდება დარჩენილ ორ ტერმინს. სოციალური ანთროპოლოგია წარმოიშვა იმ აღმოჩენის შედეგად, რომლის მიხედვით სოციალური ცხოვრების ყველა ასპექტი — ეკონომიკური, ტექნიკური, პოლიტიკური, იურიდიული, ესთეტიკური, რელიგიური — ქმნის მნიშვნელობის მქონე კომპლექსს და რომ შეუძლებელია რომელიმე ამ ასპექტის გაგება მისი სხვებთან ეთიანობაში განხილვის გარეშე. ის მთლიანობიდან ნაწილებთან გადადის, მიდის ან ყოველ შემთხვევაში ლოგიკურ უპირატესობას ანიჭებს პირველს სხვებთან შედარებით. მატერიალური კულტურის საგანს გააჩნია არა მხოლოდ უტილიტარული ღირებულება, ის, ასევე ასრულებს ფუნქციას, რომლის გასაგებად საჭიროა არა მხოლოდ ისტორიული, გეოგრაფიული, მექანიკური, ფიზიკური ან ქიმიური ფაქტორების მხედველობაში მიღება, არამედ სოციოლოგიურისაც.

ფუნქციათა ერთობლიობა, თავის მხრივ, საჭიროებს ახალ ცნებას — სტრუქტურის ცნებას. (იხ. ლევი-სტროსი: 1985)

კულტურული ანთროპოლოგია, თავის მხრივ, თუმცა სხვა გზით და თითქმის თანადროულად მივიდა ანალოგიურ კონცეფციასთან. სოციალური ჯგუფის სტატისტიკაში (როგორც ერთგვარ სისტემაში ან კონსტელაციაში) განხილვის ნაცვლად, კულტურული ანთროპოლოგია წინა პლანზე წამოწევს

განვითარების დინამიკას და კონკრეტულად: თუ როგორ გადაეცემა კულტურა თაობიდან თაობას? დასკვნა მსგავსია სოციალური ანთროპოლოგიის დასკვნისა: *მიმართებათა სისტემა, რომელიც ერთმანეთთან აკავშირებს სოციალური ცხოვრების ყველა ასპექტს უფრო მნიშვნელოვანია კულტურის გადაცემისას, ვიდრე რომელიმე ამ ასპექტთაგანი ცალკე აღებული.*

ანთროპოლოგები პასუხებს ეძებენ მრავალფეროვან და ულევ შეკითხვებზე: მაგალითად, როდის, სად და რატომ გაჩნდნენ ადამიანები დედამიწაზე, როგორ და რატომ იცვლებიან ისინი დროში? როგორ და რატომ განსხვავდება ადამიანური პოპულაცია გარკვეული ფიზიკური ნიშნებით? ანთროპოლოგებს ასევე აინტერესებთ თუ როგორ და რატომ განსხვავდებიან ძველი და თანამედროვე საზოგადოებები აზროვნების სტილით და ქცევით.

ჰოლიზმი:

ანთროპოლოგიას მსოფლიო-ისტორიული ინტერესების გარდა, გააჩნია განსაკუთრებულად გამოკვეთილი სხვა მეცნიერებებისგან განმასხვავებელი ნიშანიც: *ჰოლიზმი* ანუ ყოვლისმომცველობა, რაც გულისხმობს ადამიანის მრავალმხრივ შესწავლას. ანთროპოლოგები სწავლობენ არა მარტო ადამიანთა მრავალფეროვნებას, არამედ ადამიანური გამოცდილების მრავალ ასპექტსაც, ანუ *ჰოლიზმი* გულისხმობს მრავალმხრივ მიდგომას ადამიანის შესწავლაში და ყველა ფაქტორის გათვალისწინებას, რომელსაც ზეგავლენა აქვს ადამიანის აზროვნებასა და ქცევაზე.

მაგალითად: ადამიანთა ჯგუფის ან საზოგადოების აღწერისას, ანთროპოლოგს შეუძლია განიხილოს შესასწავლი ადგილის ისტორია, ფიზიკური გარემო, ოჯახური ცხოვრების ორგანიზაცია, ენის ზოგადი ნიშნები, ჯგუფის დასახლების მოდელი, პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემები, რელიგია, ხელოვნების სტილი, სამოსი. აღნიშნული დამახასიათებელი